

Original Article

Why Study Philosophy of Law? Reading Bjarne Melkevik

Amir Feizbakhsh¹, Bjarne Melkevik²

Highlights

- The philosophy of law possesses the guiding capacity to orient the modern legal project and to structure legal reasoning.
- As a guiding framework, the philosophy of law strengthens critical discourse within the public sphere and contributes to reconstructing a democratic conception of law.
- The philosophy of law, as approached by Melkevik through its teaching, enhances the modern legal project's ability to respond effectively to the challenges of contemporary legal practice.

ABSTRACT

Introduction

The status of the philosophy of law and its usefulness for legal thought remains one of the key questions in the legal sphere today. The answer to this question not only shapes the perspectives of legal scholars but also influences their practical work in the field of law. However, many legal professionals perceive the philosophy of law as a theoretical concept, disconnected from the practical application of legal principles. This perception has led to distrust and resistance toward it. In contrast to this skeptical view, some scholars have taken a different approach. Among them, Bjarne Melkevik, a distinguished professor of the philosophy of law, argues that this discipline should be understood as an intellectual framework for the modern legal project. From this perspective, the philosophy of law structures legal reasoning and, in doing so, establishes a fundamental link between philosophical thought and legal practice. The present study examines Bjarne Melkevik's perspective and, through his ideas and works, addresses the question of the significance and value of the philosophy of law.

Methods

The present study begins with a Doctrinal Legal Research approach, aiming to collect and analyze Bjarne Melkevik's diverse works in order to identify his fundamental ideas regarding the philosophy of law, legal education, and the public sphere. The selection of these sources has been carried out with the purpose of representing his core views and constructing the theoretical framework of the research. In the second stage, to move beyond mere description toward critical analysis, a Hermeneutic and Critical Discourse Analysis methodology has been employed. At this level, Melkevik's writings are reinterpreted within the broader discourse of modern legal philosophy and in connection with contemporary legal challenges, thereby opening new horizons on the relationship between philosophy, education, and the social function of law.

How to Cite: Feizbakhsh, Amir, Melkevik, Bjarne, "Why Study Philosophy of Law? Reading Bjarne Melkevik", Legal Research, Vol. 28, No. 112, 2025, pp:67-82.

DOI: <https://doi.org/10.48308/jlr.2025.237767.2816>

Received: 03/12/2024-Accepted: 12/03/2025

1. PhD Candidate, Faculty of Law, Laval University, Quebec, Canada

Corresponding Author Email: amir.feizbakhsh.1@ulaval.ca

2. Professor of Law, Faculty of Law, Laval University, Quebec, Canada

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

This approach, inspired primarily by Gadamerian hermeneutics, situates the reading of texts in a living dialogue with current legal issues. Finally, to deepen the findings, a Comparative Method in Legal Philosophy has been applied, allowing Melkevik's thought - albeit in a condensed form - to be assessed in light of theorists such as Jürgen Habermas and Ronald Dworkin. This combination of doctrinal, hermeneutic, and comparative approaches provides a robust analytical and critical foundation for understanding the role of the philosophy of law within the modern legal project.

Results and Discussions

The present study evaluates the role of the philosophy of law within the framework of the modern legal project. To examine this issue, Bjarne Melkevik highlights the historical conditions that have contributed to distrust toward the philosophy of law. In particular, he emphasizes the divide between the theoretical and practical dimensions in both philosophical and legal thought. In response to such critiques, Melkevik advocates for a philosophy of law that revitalizes legal discourse, opening new perspectives for addressing contemporary legal challenges. He views this achievement as the outcome of a productive dialogue between law, philosophy, and other branches of legal sciences, one that relies on critical, intersubjective reasoning rather than positivist reductionism or prescriptive metaphysics. Analysis of Melkevik's works in this study shows that legal reasoning serves as the central link between philosophy and law in his thought. In other words, the proper application of philosophy in law functions as a guiding framework that structures legal principles and arguments while remaining accountable to institutional realities and the demands of democratic discourse. To illustrate this role, Melkevik emphasizes philosophy's guiding capacity within the legal project and the cultural context of a legal system, which determines its openness to philosophical influence. This guidance is deliberative rather than prescriptive, requiring the testing of reasons across scholarly and public forums to establish what counts as a sound argument in practice. Another key concept in Melkevik's thought is the public sphere, which he examines in relation to the connection between philosophy and law. In democratic societies, law is not only shaped through legislative processes and judicial decisions but is also scrutinized within public discourse. Within this framework, the philosophy of law plays a fundamental role in shaping perceptions and debates in the public domain, privileging communicative rationality and co-authorship of norms. In this way, it provides a critical and reasoned foundation for legal engagement in the public sphere and treats courts not as ultimate arbiters of ethical meaning but as interlocutors within the processes of argumentation and democratic adjudication. Finally, the relationship between philosophy and law - particularly the balance between its theoretical and practical dimensions - is reinforced through the teaching of the philosophy of law in law schools. Melkevik strongly advocates for integrating this philosophy into legal curricula, arguing that its capacity to guide the modern legal project depends on proper instruction. He contends that students can only fully understand the broader societal role of law through a thorough comprehension of the philosophy of law. From a pedagogical perspective, familiarizing students with what law provides for society is achieved through the study of legal philosophy, which cultivates public reasoning, sensitivity to the cultural dimensions of legality and legitimacy, and the development of argumentative judgment oriented toward democratic deliberation and the health of the legal order. From an educational perspective, students' familiarity with what law provides for society comes from learning the philosophy of law.

Conclusion

The philosophy of law, as articulated by thinkers such as Bjarne Melkevik, can offer meaningful responses to the critiques that have been raised against it. Moreover, adopting such a philosophical perspective contributes to a renewed understanding of the concept of law, strengthening the modern legal project in its confrontation with the challenges of today's legal systems. Through this lens, the philosophy of law becomes a living force in rethinking the rational foundations of law. This philosophy serves both as a safeguard for rights and as an instrument for achieving a democratic conception of law. Accordingly, through the teaching of such a philosophy of law, one can answer the question of why it should be studied in the light of thinkers such as Bjarne Melkevik.

KeyWords: Philosophy of Law, Reading and Teaching of the Philosophy of Law, Modern Legal Project, Public Discourse and Public Space, Bjarne Melkevik's Philosophical Reflection on Law.

چرا فلسفه حقوق بخوانیم؟

خوانش بیارن ملکویک

امیر فیض‌بخش^۱، بیارن ملکویک^۲

نکات برجسته

- فلسفه حقوق از توانش راهنمایی پروژه حقوقی مدرن و سامان‌دهی استدلال‌های حقوقی برخوردار است.
- فلسفه حقوق در مقام یک راهنما، با تقویت گفتمان انتقادی در سپهر عمومی به بازسازی مفهومی دموکراتیک از قانون می‌پردازد.
- فلسفه حقوق آنگونه که بیارن ملکویک به آموزش آن می‌پردازد، پروژه حقوقی مدرن را در پاسخ‌گویی به چالش‌های امروزین توان‌تر می‌سازد.

چکیده

پرسش از ارزش‌گذاری فلسفه حقوق همواره بر درک و نگرش پژوهشگران و اندیشمندان حقوق اثرگذار است. تأثیر این پرسش به‌ویژه بر کارگرانی که در پیشه حقوق به آفرینش استانده‌های دانشگاهی و کاربردی می‌پردازند هویداست. چرایی فلسفه حقوق در چهره‌های گوناگونی نمودار می‌شود؛ ولی اغلب با بدگمانی و مقاومت در برابر آن همراه است. باین‌همه، آشکار است که این فلسفه چارچوب‌های فکری فراوانی را پدید آورده و هنوز به این رویه ادامه می‌دهد. از این‌رو، خوانش فلسفه حقوق و نقش‌آفرینی آن در پیشرفت پروژه حقوقی مدرن همچنان یکی از دغدغه‌های سپهر حقوقی به شمار می‌آید. بیارن ملکویک، استاد فلسفه حقوق، دیدگاه‌های امروزین درباره پرسش از ارزش‌گذاری فلسفه حقوق را بازنگریسته و از این رهگذر آن را همچون سرمایه‌ای برای مدرنیته حقوقی پیشنهاد می‌دهد. او فلسفه حقوق را همچون راهنمایی می‌داند که پروژه حقوقی مدرن را در چارچوب گفتمان عمومی همراهی می‌کند. در این راستا، پروفیسور ملکویک چرایی خوانش این فلسفه را با چگونگی آموزش آن پاسخ می‌دهد که نشان از دیدگاه او در برابر بدگمانی به فلسفه حقوق نیز دارد؛ بنابراین، نوشتار پیش‌رو درنگی است بر اندیشه‌های بیارن ملکویک برای گشایش پنجره‌ای به سوی کران‌های فلسفه حقوق. در این دورنما، فلسفه حقوق سامانه‌ای فکری است که در گذرگاه دموکراسی آفریده شده و در گسترش مفهومی مدرن از قانون یاری‌رسان است.

کلید واژگان: فلسفه حقوق، خوانش و آموزش فلسفه حقوق، پروژه حقوقی مدرن، گفتمان و سپهر عمومی، اندیشه فلسفی بیارن ملکویک در حقوق.

استناد به این مقاله: فیض‌بخش، امیر، ملکویک، بیارن، «چرا فلسفه حقوق بخوانیم؟ خوانش بیارن ملکویک»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، دوره ۲۸، شماره ۱۱۲، دی ۱۴۰۴، صص: ۶۷-۸۲.

DOI: <https://doi.org/10.48308/jlr.2025.237767.2816>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۱۳ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۲۲

۱. دانشجوی دکترا، دانشکده حقوق، دانشگاه لاول، کبک، کانادا

ایمیل نویسنده مسئول: amir.feizbakhsh.1@ulaval.ca

۲. استاد، دانشکده حقوق، دانشگاه لاول، کبک، کانادا

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقدمه

تاکنون هیچ تلاشی در زبان پارسی برای آشنایی با اندیشه‌های استاد برجسته حقوق، بیارن ملکویک، صورت نگرفته است. این اندیشمند نروژی کانادایی بیش از چهل سال از زندگی خویش را به آموزش، پژوهش و درنگ در فلسفه و شناخت‌شناسی حقوقی گذرانیده است. برآیند تلاش و پوییش او در گستره پژوهش حقوقی، سی جلد کتاب و سیصد مقاله است که پیرامون جستارهای گوناگونی در سپهر حقوقی نگاشته شده‌اند.

اندیشه بیارن ملکویک در حقوق کرانه‌پذیر نیست و هر آنجا که توانش ژرف‌اندیشی در حقوق وجود داشته باشد، به سنجش و واکاوی دیدگاه‌های بیان شده می‌پردازد و بر کژتابی‌ها و کاربست نادرست حقوق به خواننده هشدار می‌دهد. از این‌رو، مطالعات او بر محورهایی چون منطق و استدلال حقوقی، تئوری حقوق، تفسیر حقوقی، روش‌شناسی در حقوق، مدرنیته حقوقی، دمکراسی و گفتمان حقوقی نزد سپهر عمومی به بار نشست است. در سویه گیتاشناسی نیز نمی‌توان برای هوش حقوقی ملکویک مرزی شناخت. فزون بر نظام حقوقی آمریکای شمالی، استاد ملکویک درباره حقوق بومیان کانادا، حقوق کشورهای اسکانداوی، حقوق شوروی و همچنین فرهنگ حقوقی چین پژوهش‌های زیادی به انجام رسانده است.

خوانش ملکویک این برداشت را به خواننده می‌دهد که به‌جای بررسی یک یا چند مسئله حقوقی، به شیوه‌ای بنیادین، خود مسائل حقوقی و چگونگی بررسی آنها را در پرتو بایسته‌های زمان کنونی تحلیل می‌کند. به دیگر سخن، او از به‌کارگیری هرگونه مفهوم پیش‌انگارانه از حقوق پرهیز کرده و آن گروه از کاوش‌های فلسفی در حقوق را که بر بنیادهای برون حقوقی یا فراحقوقی بنا شده است، نمی‌پذیرد. باین‌همه، برداشت او به هم‌روی با هانس کلسن برای دستیابی به یک تئوری ناب از حقوق نمی‌انجامد. هرچند که ملکویک فلسفه استوار، موشکافانه و شفاف کلسن در حقوق اساسی را می‌ستاید؛ ولی در برابر تقلیل‌گرایی حقوق به دیگر مفاهیم از جمله یک مفهوم علمی یا اثبات‌گرایانه از آن ایستادگی می‌کند. وانگهی، بخشی از کوشش‌های علمی استاد ملکویک به پرسمان حقوقی درباره نهادهای برون‌حقوقی جامعه می‌گذرد. برای نمونه، او به فرهنگ، تاریخ و حافظه، ادبیات، شعر، خشونت، نافرمانی و کرامت نیز می‌پردازد؛ ولی نهادهای پیش‌گفته را در چارچوب فرهنگ حقوقی مدرن و در کشاکش با حقوقی که باید بر پایه مناسبات خود درک شود نقد می‌کند.

باری، ملکویک در بند تئوری نمی‌ماند و فرزندگان را از ناکارآمدی حقوق در این پهنه بیم می‌دهد. او حتی به وجود داشتن^۱ حقوق در تئوری باور ندارد و کاربرد^۲ حقوق و کارگزاران آن را با نگاهی تیزبینانه پی می‌جوید.^۳ بدین‌سان، تفسیر حقوقی را در کالبد یک پیش‌انگاری از مفهوم حقوق اسیر می‌بیند. استفن برناچه، استاد حقوق دانشگاه شربروک، دیدگاه دیگری را در پیش می‌گیرد و بینش ملکویک را با برجسته‌سازی نقش فهم^۴ در تفسیر و استدلال به چالش می‌کشد.^۵ باین‌همه،

¹. L'existence/Existence

². La pratique/Practice

³. Melkevik, B. *Épistémologie juridique et déjà-droit*, Paris: Buenos Books International, 2014, PP 7-24.

⁴. La compréhension/Understanding

⁵. Bernatchez, S. "Being Bjarne Melkevik : par-delà l'interprétation, l'argumentation et la compréhension." Dans : Azzaria, G. (ed.). *Les nouveaux chantiers de la doctrine juridique*, Montreal: Yvon Blais, 2016, PP 529-555.

این پژوهش با نگاهی بر فیلم «جان مالکویچ بودن» (Being John Malkovich) با کارگردانی اسپاک جونز و فیلمنامه‌ای از چارلی کافمن در سال ۱۹۹۹ به انجام رسیده است.

دغدغه پروفیسور ملکویک ارزندگی تفسیر یا فهم نیست. برای او آن پیکره‌ای مهم است که حقوق‌دان، تفسیر و تئوری‌پردازی‌های خویش را بر آن بنا می‌کند و این پیکره چیزی جز استدلال^۱ نیست. بحث و جدل دو وکیل در برابر قاضی بر پایه تفسیر و فهم هریک از وکلا از متن قانون صورت می‌گیرد، ولی شیرازه این گفتاورد را همان استدلال سامان می‌بخشد. هر حقوق‌آشنایی می‌تواند به تنهایی تفسیر خود را از قانون داشته باشد، اما چگونگی استدلال‌آوری و برهان‌سازی با بایسته‌هایی همراه است که باید پاس داشته شوند. هرچند در پاسخ می‌توان گفت که تفسیر نیز از بایسته‌های ویژه خود برخوردار است.

به‌راستی، چشمه گفت‌وگو و نقد همیشه جوشان است و گهرباری حقوق از همین جا آفریده می‌شود. این همان سرچشمه‌ای است که ملکویک بر آن درنگ می‌کند. به دیگر سخن، ناساز با تفسیر، استدلال در برابر دیگری و دیگران و در کاربست حقوق رخ می‌دهد. در این چشم‌انداز هر تفسیری، آن‌چنان که در تئوری شدنی است، به حقوق راه نمی‌یابد. پس حقوق، هم از اصالت^۲ خویش پاسداری می‌کند و هم با پیش‌نهادن استدلال‌های خود به سپهر عمومی و به دیگران، بر پرمایگی‌اش می‌افزاید. این بینش در بسیاری از پژوهش‌های ملکویک درباره «گفتمان عمومی» نمایان است.

همانا آشناسازی فرهنگ‌های حقوقی گوناگون با یکدیگر، شالوده گفت‌وگو و نقد را بنیان می‌نهد. از همین رو، نوشته‌های فرانسوی، انگلیسی و نروژی ملکویک تاکنون به زبان‌های اسپانیایی، ایتالیایی، اوکراینی، پرتغالی، روسی، رومانیایی و همچنین هجده کتاب از وی به زبان تازی برگردانده شده است. تلاش این پژوهش بر آن است تا زمینه‌ای دیگر برای آشنایی و نقد فلسفه این اندیشمند به دست حقوق‌دانان پارسی‌زبان فراهم شود. در راستای همین آرمان، ملکویک در مقاله پیش‌رو به چگونگی آموزش فلسفه حقوق در چشم‌انداز چرایی خوانش آن می‌پردازد. این نوشته فشرده‌ای از ایده‌های کانونی او را نمایندگی می‌کند. از این‌روی، پانوشت‌هایی به متن افزوده شده تا در کنار روشن‌سازی این ایده‌ها، خواننده را در یافتن آثار بیشتر استاد ملکویک در آن باره یاری رساند. وانگهی، کوشش پیش‌رو فراخوانی است برای ترجمه آثار بیان ملکویک به زبان پارسی، و اینک، آرایشی از واژه‌ها برای نمایش اندیشه‌هایی چند بر فلسفه حقوق که در پی خواهد آمد.

اگر خود را در جایگاه یک دانشجوی رشته حقوق بیندازیم که در پی گزینش یکی از کلاس‌های اختیاری است، از خود خواهیم پرسید: چرا کلاس فلسفه حقوق را بگذرانم؟ اگر این دانشجو در گزینش خود آزاد باشد، منطقی است که به پرسش‌های پیش‌رو بپردازد: دستاورد فلسفه حقوق برای حقوق چیست و برای من چه به ارمغان خواهد آورد؟ هیچ‌انگیزه‌ای برای علاقه‌مندی به آن وجود دارد؟ به‌راستی چرا فلسفه حقوق بخوانم؟

پاسخ ما به این پرسش‌ها، بازتابی هم‌زمان از تجربه آموزش فلسفه حقوق به دانشجویان و دریافتهایمان از حقوق خواهد بود.^۳ این هر دو، همچون دو سوی یک کوه در پیوند با یکدیگر قرار دارند. انگاشت پژوهشگر از فلسفه حقوق و نقشی که برای آن می‌شناسد، باید در آموزش فلسفه حقوق از سوی او بازتاب داشته باشد. پس چگونگی آموزش فلسفه حقوق از مفاهیم آن فلسفه که باید آموزش داده شود جدایی‌ناپذیر است.

^۱. L'argumentation/Argumentation

^۲. اینجا واژه اصالت برای حقوق، هم‌ارز با "Autenticité/Authenticity" است و نمی‌تواند همتای مناسبی برای مفهوم "Pureté/Purity" که نشان از ناب بودن حقوق در اندیشه هانس کلسن دارد به شمار آید.

^۳. Melkevik, B. *Horizons de la philosophie du droit*, Paris: L'Harmattan, 1998, PP 13-36.

برای بررسی پرسش‌های یاد شده، در این پژوهش به معرفی دو نقد مهم از فلسفه حقوق می‌پردازیم: (۱). سپس، دیدگاه خود درباره نقش فلسفه حقوق در راهنمایی پروژه حقوقی مدرن را بیان می‌کنیم؛ (۲) و بر اهمیت گفت‌وگو عمومی برای ایفای این نقش در سپهر حقوقی تأکید خواهیم کرد؛ (۳). ویژگی‌های برشمرده برای فلسفه حقوق در برابر نقدهای پیش‌گفته قرار خواهند گرفت. در ادامه، نشان خواهیم داد که چنین سیمایی از فلسفه حقوق برای سامان‌بخشی به مفهومی دمکراتیک از حقوق ضروری است؛ (۴). برداشت ما از این گفتارها، بازتابی خواهد بود از ارزندگی فلسفه حقوق و چرایی خوانش آن در چارچوب آموزش این فلسفه.

۱. بدگمانی به فلسفه حقوق

پیش از آنکه بتوانیم به پرسش‌های پیش‌نهاده پاسخ ملموسی بدهیم، جای آن دارد که به مقاومت در برابر فلسفه حقوق یا چه بسا بدگمانی به آن در سپهر حقوقی از نمایی نزدیک‌تر بنگریم؛ چراکه این هر دو به‌گونه‌ای شگفت‌انگیز از کارگزاران حقوق^۱ به دانشجویان سرایت می‌کند. این مقاومت - بدگمانی، همان‌گونه که بازگشت فلسفه حقوق به فراگرد حقوقی هم آن را نشان می‌دهد، گویی امروز به‌آرامی در حال ناپدید شدن است. با این همه، راه‌بست‌های برخاسته از ناهمی یا کژفهمی فلسفه حقوق از چند دهه پیش تاکنون همچنان در فراگردهای حقوقی به زیست خود ادامه می‌دهند. ما می‌توانیم چرایی این واپس‌زدگی را در دو نگاه پیش‌رو جست‌وجو کنیم: گروه اول فلسفه حقوق را یک «خرد دستوری»^۲ زیان‌بار برمی‌شمارند و کنارش می‌زنند و دیگری، آن را در پاسخ‌گویی به بایسته‌های حقوقی امروزی به‌هیچ‌روی سودمند نمی‌داند؛ چراکه امروز خاستگاه‌های «علمی» شایسته‌تری برای این بایسته‌ها یافت می‌شوند.

میشل ویله، فیلسوف حقوق، کنار زدن فلسفه حقوق با انگاشت آن همچون یک خرد دستوری زیان‌بار را بهتر از هرکسی بازگو کرده است. او دیدگاه خویش را با آهنگی برخاسته از باورمندی یا اعتراف این‌گونه بیان می‌کند: «من به نوبه خودم به این باور رسیده‌ام که فیلسوفان [دوران] مدرن به ما حقوق‌دانان آسیب‌زادی رسانده‌اند. این دیدگاه را همان اندازه که درباره هابز، لاک، هیوم و حتی لایبنیتس، کانت، فیشته و هگل، برای کمابیش همه فیلسوف‌های سده‌های چهارده تا بیست نیز دارم. زمانی که اینان از «حقوق» می‌گویند، سخنانشان در یک ناآگاهی

۱. واژه «Professionnel du droit/Legal professional» دربرگیرنده پیشه‌هایی چون وکالت، مشاوره حقوقی و سردفتری اسناد رسمی است. از دیدگاه پروفیسور ملکویک، حقوق را می‌بایست نزد کسانی یافت که به گسترش آن به شیوه‌ای ملموس و کاربردی می‌پردازند. این نگرش در برابر رویکردی قرار می‌گیرد که قضات را در کانون حقوق قرار داده و باور دارند که حقوق در پیشگاه قاضی به بار می‌نشیند. این درحالی است که قضات بیشتر از سایر پیشه‌های حقوقی دستخوش برون‌دادهای سیاسی و قدرت‌ها هستند. برای آگاهی از دیدگاه پروفیسور ملکویک در این باره و تأکید بر سویه کاربردی حقوق و کارگزاران آن در برابر سویه تئوری، نگاه کنید به کتاب روبه‌رو بنام «فلسفه حقوق و کاربرد آن»:
Melkevik, B. *La philosophie du droit et sa pratique*. Quebec: Presses de l'Université Laval, 2020.

۲. نوواژه «Raison-Ordonnatrice/Schematic Reason» که از پیش‌نهاده‌های استاد ملکویک است برای نشان دادن چیرگی فلسفه حقوق بر اندیشه حقوقی است. در این اندیشه، فلسفه حقوق با برتری دادن به خرد در پی بار کردن هنجارهای دلخواه خویش بر حقوق است. این مفهوم بیانگر تصویری است که در آن حقوق می‌بایست پاسخ‌گوی خرد باشد. بدین ترتیب، بازشناسی نقش خرد دستوری برای فلسفه حقوق بدین معناست که حقوق بر فلسفه و تئوری بنا می‌شود؛ پس چیش حقوق بر فراز خرد با دستان فیلسوف انجام خواهد پذیرفت. این نگرش برای ملکویک از اساس واهی است. به دیگر سخن، فرمانروایی خرد، انگاره‌ای بیش نیست؛ چراکه خرد به خودی خود هیچ دستوری نمی‌دهد، بلکه این ما هستیم که امری را خردمندانه و دیگری را نابخردانه توصیف می‌کنیم. در چنین دیدگاهی، هرگونه ناخوشایندی که از حقوق برخیزد را باید نه در خرد یا فلسفه که در خودمان بجوییم. برای روشن‌گری در این باره نگاه کنید به کتاب «اندیشه‌هایی بر فلسفه حقوق»:

Melkevik, B. *Réflexions sur la philosophie du droit*, Quebec: Presses de l'Université Laval, 2000, P 7 and s.

کامل از کار تخصصی در حقوق بیان می‌شود. آنها چه می‌دانند؟ ریاضیات، یک جامعه‌شناسی کمابیش برگرفته از فرگشت، منطق و گاهی هم اخلاق. بدین ترتیب، این دستگاه‌های علمی را به رشته ما پیوند زده‌اند؛ درحالی‌که با تجربه‌های [حقوقی] بیگانه‌اند. از این رو، بیان خود ما از پدیده حقوقی را، با تزریق اثبات‌گرایی قانونی یا جامعه‌شناختی به آن، دچار نابسامانی کرده‌اند.^۱

به‌روشنی می‌بینیم که ویله به نکوهش فلسفه به اصطلاح «مدرن» بسنده کرده است و همچنین یک راهبرد استدلالی را پیش می‌نهد تا از آنجا میان فلسفه مدرن حقوق و اثبات‌گرایی حقوقی، پیوندی «شبه‌سببی» برقرار سازد. باین‌همه، خرده‌گیری او از بی‌خبری این فیلسوفان همچون نشانه‌گیری هدف است؛ چون حتی اگر فیلسوف‌های مدرن حقوق از رویدادهای سپهر عمومی زمانه خویش و جستارهای حقوقی مربوط بدان به‌خوبی آگاهی داشتند و آثار کلاسیک پیرامون «حقوق طبیعی» خردگرا را خوانده بودند، به‌راستی که هیچ‌کدام از دانش تخصصی برای کار حقوقی برخوردار نبوده‌اند. از این روی، ایراد وارد شده به آنان بجاست؛ بنابراین، نوشته ویله ما را به این برداشت می‌رساند که دلیلی برای خوانش فلسفه حقوق به اصطلاح مدرن وجود ندارد.^۲ به باور میشل ویله، نه کسی با گوش دادن به حرف‌های بیهوده چیزی می‌آموزد و نه آن کسی که خود را با نادان‌ها یا نادانی فریفته باشد می‌تواند ادعای دانش کند.^۳

اما گروه دوم فلسفه حقوق را در فراگرد حقوقی فقط امری غیرسودمند، بی‌اثر و همچنین بی‌بر می‌دانند. باین‌همه، هیچ‌کس آشکارا با اندیشه‌ورزی فلسفی در حقوق سر ستیز ندارد؛ چراکه این ستیزه خود در گرو اندیشیدن درباره فلسفه حقوق است. استدلال اینان بیشتر بر آن است که فلسفه حقوق چیزی افزون بر آنچه پیش از این علوم حقوقی در دسترس ما قرار داده‌اند، برای ما به ارمغان نیاورده است. تنها چیزی که علوم حقوقی ممکن است در دسترس ما قرار نداده باشد، گمانه‌زنی‌های محض و بی‌فرجام یا آن باورداشت‌های متافیزیکی‌اند که فقط از سازندگان آنها برمی‌آید. به گفته پیروان این گروه، هرچند کسی با فلسفه حقوق دشمنی ندارد، باری می‌بایست با آنچه هویداست روبه‌رو شد. بدین ترتیب که علوم حقوقی باید همان‌گونه که شایسته آن هم است، جایگاهی را که فلسفه حقوق ناگزیر از آن بوده است، پر کند. هم‌اندیشان این گروه نیز بر این باورند که فلسفه حقوق باید همچون یک سرگرمی یا کاری شبه‌مینوی به شمار آید که هر کسی به دلخواه خویش و هماهنگ با خوانده‌ها و گفته‌های شخصی با هم‌فکرانش بتواند آن را پرورش دهد. پس این کاری برای زمان استراحت یا حتی دوران بازنشستگی ماست. روی هم‌رفته، هیچ‌کس در پی نکوهش فلسفه حقوق نیست و این فقط امری است که باید آن را به روزگار زرین وا گذاشت؛ حال آنکه گسترش علوم حقوقی مختص زمانه ماست.

^۱. Villey, M. *Préface*, Dans: Perelman, Ch. *Le raisonnable et le déraisonnable en droit. Au-delà du positivisme juridique*, Paris: LGDJ, 1984, P 8.

همان دیدگاه از میشل ویله در خاستگاه‌های روبه‌رو نیز دیده می‌شود:

Villey, M. *La formation de la pensée juridique moderne*, Paris: Montchrestien, 1968.

برای نقد همین دیدگاه میشل ویله، نک:

Renaut, Alain, and Lukas Sosoe, *Philosophie du droit*, Paris: PUF, 1991, P 129 (Chapter II - M. Villey et la "critique de la pensée juridique moderne").

^۲. برای آشنایی بیشتر با بینش بیانر ملکویک درباره فلسفه حقوق میشل ویله، نگاه کنید به کتاب روبه‌رو:

Melkevik, B. *Réflexions sur la philosophie du droit*, op.cit., PP 99-129.

^۳. آن رونو به‌روشنی بیزاری میشل ویله از این فیلسوف‌ها را نقد می‌کند، نک:

Renaut, A. *Kant aujourd'hui*, Paris: Aubier, 1997, P 322.

ما در پی ارزیابی این دو نگاه برخاسته از مقاومت - بدگمانی نسبت به فلسفه حقوق نیستیم و فقط به مشاهده رخ داده‌ها^۱ می‌پردازیم. باری می‌بایست بپذیریم که این مقاومت‌ها، بازمانده نابه‌سامان دورانی هستند که فلسفه حقوق خود را علم مادر می‌پنداشت و چه بسا که همین پندار زمینه‌ای را فراهم ساخت تا هم‌گویی^۲ با حقوق‌دانانی که بی‌تردید از تجربه‌ای کاربردی بهره‌مند بودند، نادیده انگاشته شود و همچنین رویارویی گفتمان‌های مختلف علمی در حقوق گسترش نیابد. چنین غفلتی امروز دیگر رخ نخواهد داد، مگر آنکه نقش فلسفه حقوق را به حاشیه‌نویسی بر آثار گذشته یا به یک مشق معناشناسی که بر دوری باطل می‌چرخد کاهش دهیم. به هر روی، سنتز رویکرد دو گروه یاد شده که به واپس‌زدگی فلسفه حقوق یا به بدگمانی بدان می‌انجامد نشانگر آن است که هریک از این دو به شیوه خود، گزیده‌ای از وضعیت کنونی آموزش فلسفه حقوق را به ما می‌نمایاند. ناگفته نماند که دوستداران و شیفتگانی هستند که با آنها فلسفه حقوق، به‌ویژه در دانشکده‌های حقوق، بر بدگمانی برخاسته از پیشه حقوق‌دانان نسبت به گفتمان‌هایی که اینان تهی و بیپه‌وده می‌انگارند، چیره می‌شود و این فلسفه نشان خواهد داد که می‌تواند امری سودمند و گوهری را برای حقوق به ارمغان آورد.

۲. فلسفه حقوق به مانند یک راهنما

اکنون به پرسش‌های آغاز سخن از چرایی خوانش فلسفه حقوق و آموزش آن بازگردیم. در این مقال به دیدگاهی خواهیم پرداخت که فلسفه حقوق را در پروژه حقوقی مدرن^۳ همچون یک راهنما یا همراه^۴ می‌شناسد. با پذیرش این دیدگاه،

۱. واژه "Fact/Fait" به صورت‌های گوناگونی همچون واقعیت، حقیقت، بوده، امر واقع، امر مسلم و فکت ترجمه شده‌اند. این واژه در حقوق بیان‌کننده مفهومی فراخ است و برای جستارهای زیادی بکار می‌رود. داده‌های پیش روی قاضی چون گزارش کارشناس از یک رخداد تا واقعیت‌های اجتماعی که در پیوند با نظام حقوقی‌اند، هر دو با همین واژه در زبان پارسی نمایندگی می‌شوند. بدین ترتیب، واژه پیش‌گفته بیانگر آن گروه از داده‌هاست که به دور از سوبه‌های فرهنگی یا اخلاقی، تنها واقعی و عینی هستند. این سازواری با واقعیت بیرون برای سایر علوم همچون فیزیک نیز بسیار مهم است تا از آنجا چیزی را در شمار فکت‌ها به حساب آورند. ولی در حقوق، سازواری با واقعیت بیشتر بر سوبه‌ای کاربردی تأکید دارد. به دیگر سخن، داده‌هایی که رخ داده و به کار رفته‌اند از اهمیت بالایی برخوردارند؛ چراکه از آنجا با اکت (عمل حقوقی) پیوند خورده و آثار حقوقی بر آن بار می‌شود. فرهنگ دانشنامه‌ای تئوری و جامعه‌شناسی حقوق آرنو، واژه فکت را در چارچوب مفهوم عمل حقوقی "Acte juridique/Legal Act" شرح می‌دهد و عمل حقوقی را این‌گونه توضیح می‌دهد: «(اول) باز نمود اراده برای ایجاد آثار حقوقی؛ دوم) نوشته‌ای (ابزاری) برای اثبات یک فکت یا اکت حقوقی در معنای اول». بدین ترتیب، واژه «رخ داده» توانش آن را دارد که هم نقش این مفهوم در مقام یک داده را نشان دهد و هم بیانگر سوبه واقعی (کاربردی) بودن آن در حقوق باشد. برای بررسی بیشتر واژه عمل حقوقی در فرهنگ آرنو، نک:

Arnaud, André-Jean and Jean-Guy Belley (eds.). *Dictionnaire encyclopédique de théorie et de sociologie du droit*. Paris: LGDJ, deuxième édition, 2018, « Fait juridique » (P 251) & « Acte juridique » (PP 4-6).

۲. Dialogue

۲. "Projet juridique modern/Modern legal project" بیانگر کوششی است در راستای نهادینه‌سازی دیدگاهی امروزی از حقوق که بر اصولی همچون دموکراسی، خردگرایی، خودسالاری فردی و همچنین دولت حقوق استوار است. در این دیدگاه، حقوق در مقام اقتداری یک‌سویه و سلسله‌مراتبی بر جامعه بار نمی‌شود، وانگه در چارچوبی سامانمند با آرمان ایجاد هماهنگی میان حقوق و مسئولیت‌های افراد، ضرورت بکارگیری ارزش‌های دموکراتیک، شفافیت و همکاری همگانی آراسته می‌شود. دریافت ملکویک از این مفهوم در پژوهش‌های گوناگون بیان شده است. برای نمونه نگاه کنید به جلد دوم از کتاب او با نام «فلسفه حقوق»:

Melkevik, B. *Philosophie du droit*, Volume 2, Quebec: Presses de l'Université Laval, 2014, PP 179-190.

۴. نقش "Accompagnateur/Assistant" یا "Guide" در اینجا می‌تواند با واژه شریا (Sherpas) مانده‌سازی شود. شریا برای نامیدن مردمانی به کار می‌رفت که از دیرباز در سرزمین‌های کوهستانی نپال زندگی می‌کردند. از میان کاربردهای پسین شریا، واژه «راهنما» است که در پی کمک این مردمان به کوهنوردان رشته کوه‌های هیمالیا پدید آمده است. بدین ترتیب، شریا به دور از یک نقش فرمایشی یا دستوری، کوهنورد را در رسیدن به فراز کوه همراهی کرده و راهنمایی‌های بایسته را پیش روی او می‌گذارد. برای شرح نویسنده از این دو مفهوم نگاه کنید به کتاب روبه‌رو:

Melkevik, B. *Réflexions sur la philosophie du droit*, op.cit., P 10 and s.

آموزش فلسفه حقوق باید به شناساندن این نقش و پیامدهای کاربردی آن یاری رساند. آموزش فلسفه حقوق در نقش یک راهنما برای پروژه حقوقی، پیش از هر چیز برابر است با کنار نهادن هرگونه اندیشه دستوری، چه در سویه فلسفی و چه در سویه حقوقی آن. چه بسا بتوانیم این دو سویه را به صورت روبه‌رو بازگو کنیم: فلسفه حقوقی که اغلب از سوی فیلسوف‌ها، خواه کارشناس خواه مشتاق فلسفه، پذیرفته می‌شود و با سنج «خرد دستوری» و بر مبنای صورتی از «حقوق ایده‌محور» شناسایی می‌شود؛ در برابر فلسفه حقوقی که از سوی حقوقدانان پدید آمده و با سنج «تجربه دستوری» و بر پایه صورتی از «حقوق واقعیت‌محور» شناخته می‌شود.^۱ جنبش برخاسته از پایگاه حقوق دانان می‌کوشد تا ازین پس به جای «فلسفه حقوق»^۲ با نام «فلسفه حقوقی»^۳ شناخته شود. با آنکه تنش میان این دو رهیافت که خود می‌تواند خاستگاه هم‌وردی ثمربخش باشد ستودنی است، اما هر فلسفه حقوقی که امروز در آرزوی رسیدن به جایگاه یگانه‌ی «دستوری» باشد، خود را از هم‌گویی اندیشمندانه با حقوق موضوعه (حقوق معتبر)^۴ بی‌بهره خواهد گذاشت.

کانت‌گرایی در حقوق که به‌ویژه با هانس کلسن نمایندگی شد به «اندیشه فلسفی بر پروژه حقوقی مدرن» آسیب زد. کلسن چه‌بسا ناساز با آنچه خود کانت می‌خواست، در پی آن بود که پروژه حقوقی مدرن را در چارچوبی ناب که از هرگونه هم‌گویی با باورهای سیاسی، اجتماعی، اخلاقی و مذهبی افراد پرهیز می‌کند نگاه دارد.^۵ چنین دیدگاهی به یک مفهوم تقلیل‌گرایانه از حقوق منجر خواهد شد. این درحالی است که فلسفه حقوق باید برای واگرایی خود از اثبات‌گرایی حقوقی به کار آید.

پس از کنار نهادن هرگونه دیدگاه فلسفی در حقوق که به تقلیل‌گرایی در حقوق بینجامد، بیایید بپذیریم که فلسفه حقوق با یک نگاه دستوری نمی‌تواند مدعی روشن‌گری در حقوق باشد، به‌ویژه که حقوق پیش از این و به آن اندازه که باید از سوی قوای خویش روشن شده است. پذیرش این موضوع نیز ضروری است که فلسفه حقوق از هیچ آگاهی یا دانشی که با آن بتواند نقشی اساسی در پروژه حقوقی بازی کند برخوردار نیست. بنابراین اگر فلسفه حقوق نقش دستوری خود را

^۱. پروفیسور ملکویک دو رهیافت گوناگون در فلسفه حقوق را از یکدیگر سوا می‌کند. اول، دیدگاهی که حقوق را بسان یک مفهوم (Concept) می‌نگرد و با کمک تعریف‌هایی که از پیش تعیین شده‌اند (a priori) می‌کوشد تا دریافت خود از مبانی فلسفی حقوق را پیش نهد. در چنین رهیافتی، ایده حقوق (در سایه برداشتی افلاطونی از «ایده») در کانون استدلال‌ها قرار می‌گیرد و حقوق از آن رهگذر بر ما نمایان خواهد شد؛ یعنی صورتی از حقوق که بر «ایده» بنا شده است: حقوق ایده‌محور (Idéo-Droit/Ideal-Law). دوم، در آرایشی متفاوت، حقوق در نگاهی اثبات‌گرایانه به صورت یک علم پنداشته می‌شود و از آنجا به مفهومی علمی از حقوق خواهیم رسید که بر پایه یک واقعیت منطقی و علمی بنا شده است: حقوق واقعیت‌محور (Vrai-Droit/True-Law).

^۲. Philosophie du droit/Philosophy of Law

^۳. Philosophie juridique/Legal Philosophy

^۴. «Droit positif (valide)/Positive (valid) Law» تلاش ملکویک در اینجا برای نشان دادن نقش دکترین حقوقی است. او پیوندی ناگسستنی میان حقوق موضوعه و دکترین می‌بیند؛ چراکه این حقوق بر پشتوانه تحلیل حقوق دانان، رویه قضایی، تفسیر حقوقی و تئوری‌پردازی‌ها به جایگاه حقوق معتبر رسیده است. از این رو، آن را پارادایم حقوق موضوعه یا عینی‌سازی دکترین نیز می‌نامد. حقوق ایده‌محور، حقوق واقعیت‌محور و حقوق دکترین‌محور هر سه آماج نقد او قرار می‌گیرند؛ چراکه خاستگاه آغازین همه آنها، مفهومی از حقوق است که از پیش تعریف شده؛ فزون بر این، کمتر پرسشی از اعتبار و ارزندگی آنها می‌شود. همانا ملکویک هیچ‌گونه نگرش تقلیل‌گرایانه (Réductionnisme/Reductionism) به حقوق را نمی‌پذیرد و آن را راهبستی بر کاربرد حقوق و بر فهم پیچیدگی‌های آن می‌داند؛ خواه این تقلیل‌گرایی در سایه یک ایده باشد، خواه بر پایه یک واقعیت پیش‌انگارانه و خواه برخاسته از دکماتیسیم حقوقی. برای خوانش این دیدگاه نگاه کنید به کتاب «شناخت‌شناسی حقوقی و پیش‌حقوق»:

Melkevik, B. *Épistémologie juridique et déjà-droit*, op.cit.

^۵. Kelsen, H. *Théorie pure du droit*, Traduit par: Ch, Eisenmann, Paris: Dalloz, 1962.

کنار گذارد، تنها گزینه بازمانده، «راهنمایی» پروژه حقوقی و به بیانی ژرف‌تر، راهنمایی اندیشه‌ها، استدلال‌ها و برهان‌هایی که پروژه حقوقی را پشتیبانی می‌کنند خواهد بود. بدین‌سان، فلسفه حقوق کانون توجه خود را بر ویژگی‌های صورتی حقوق نمی‌گذارد^۱ و آن را خودخواسته به علوم حقوقی وامی‌نهد؛ ولی به راهنمایی اندیشه‌هایی می‌پردازد که پروژه حقوقی مدرن با آنها شکوفا خواهد شد.

به‌راستی، نقشی که امروز می‌توانیم برای فلسفه حقوق بشناسیم، زیربنای آموزش آن نیز به شمار می‌آید؛ همراهی در پروژه حقوقی برای شکوفایی استدلال‌های استوار و برهان‌های وزین است. از این دیدگاه، فلسفه حقوق باید در گشودن دریچه‌های نو و بیکران‌سازی باورها، ارزش‌ها و مفاهیم پیش‌داوری‌شده‌مان به ما یاری رساند. از یاد نبریم که فلسفه حقوق باید در پذیرش نقش فراسنجه‌های فرهنگی یا فلسفی که نشانگر گستره فلسفه حقوق‌اند و همچنین در شناسایی آن فراسنجه‌ها به کار آید. به دیگر سخن، این فلسفه ما را با مفاهیمی آشنا خواهد ساخت که نشانگر پیوند میان حقوق و «اخلاق»، جامعه و فرد و جستارهای دیگری از همین رسته‌اند.^۲ بدین ترتیب، فلسفه حقوق می‌تواند در بهبود پیوند میان ساختارهای بنیادین اجتماعی، همچون هنجارهای فرهنگی و ارزش‌های جمعی، و نظام حقوقی نقش راهنما را ایفا نماید.

فزون بر آنچه گفته شد، اندیشه فلسفی در حقوق بر چارچوب‌های نهادی جامعه چون سیاست‌های عمومی و نظم حقوقی موجود نیز اثرگذار است. امروز شاهد این هستیم که دادگاه‌های عالی کانادا، آمریکا و برخی دیگر، بیش‌ازپیش به دیدگاه‌های شکل‌گرفته در فلسفه حقوق و به نوشته‌های فیلسوفان حقوق استناد می‌کنند. وانگهی، این دیدگاه‌ها چیزی بیش از درنگ ساده در اندیشه فلسفی حقوق تلقی می‌شوند.^۳ اگر بتوانیم به دانشجویان نشان دهیم که چگونه اندیشه‌های فلسفی در حقوق بر دادگاه‌های یاد شده اثر می‌گذارد و در امر مختوم^۴ ردی از خود به جای می‌گذارند، روحیه انتقادی آنان را نیرو بخشیده‌ایم. هرچند قضات موضع خود را درباره سقط جنین، مرگ آسان، حقوق گوهری مردمان بومی یا

۱. "Les qualités formelles du droit/Formal qualities of Law" بیانگر گروهی از ویژگی‌های ساختاری و فنی حقوق همچون آرایش قواعد، منطق درونی، استواری بن‌پاره‌ها و سازگان رویه‌هاست. در نگاه ملکویک، بررسی این ویژگی‌ها با علوم حقوقی است؛ چراکه به شناسایی حقوق همچون سامانه‌ای از هنجارها در سوبه‌ای تکنیکی و روش‌شناختی می‌پردازد؛ این درحالی است که فلسفه حقوق بر شالوده‌های الهام‌بخش حقوق و بن‌مایه‌های اجتماعی، فرهنگی و انسانی آن درنگ می‌کند.

۲. در بافت حقوقی فلسفی هر جامعه، سنجه‌ها (ملاک‌ها) و فراسنجه‌هایی (پارامترهایی) وجود دارند که نشان‌دهنده ویژگی‌ها و مرزبندی آن بافت‌اند. فلسفه حقوق به ما کمک خواهد کرد تا نقش این فراسنجه‌ها در عرصه حقوقی فلسفی را بازشناسیم و سپس به شناسایی‌شان بپردازیم. در همین برداشت از چارچوب فرهنگی حقوقی جامعه، ملکویک به تدوین مجموعه مقالاتی پیرامون فرهنگ حقوقی کبک و تغییر و دگرگونی فراسنجه‌های نظام حقوقی آن در بافتاری فرهنگی پرداخته است. برای آشنایی با این پژوهش، نگاه کنید به کتاب «دگرگونی فرهنگ حقوقی کبک»:

Melkevik, B. (ed.). *Transformation de la culture juridique québécoise*, Quebec: Presses de l'Université Laval, 1998.

۳. Melkevik, B. "La philosophie du droit : développements récents", Dans : Klibansky, Raymond, and Josiane Boulad-Ayoub (eds.). *La pensée philosophique d'expression française au Canada. Le rayonnement du Québec*, Quebec: Presses de l'Université Laval, 1998, PP 465-483.

۴. ملکویک در این گفتار بر اصطلاح لاتین "Res judicata" که بیشتر با «امر مختوم» برابر نهاده شده است اشاره دارد. این سخن فقط درباره نقش اندیشه‌های فلسفه حقوق در ساخت و درون‌مایه رأی قاضی که برای طرف‌های دعوا صادر شده است نیست، بلکه نشانگر اثر ژرف این اندیشه‌ها بر امر قضاوت شده است که در سوبه‌ای فراگیر بر نظم حقوقی و از آن مسیر بر نهاده‌های اجتماعی کارساز خواهد بود. برای بررسی بیشتر این جستار نگاه کنید به کتاب روبه‌رو از وی:

Melkevik, B. *Épistémologie juridique et déjà-droit*, op.cit.

دیگر جستارها به ما نشان می‌دهند، ولی این «یگانه تصویر» موجود از آن جستارها نیست.^۱ اگر بنا بر این است که فلسفه حقوق سنجش موشکافانه واقعیت حقوقی امروز را به‌عهده داشته باشد و آن را به‌ویژه با کاوش رویه‌قضایی به انجام رساند، باین‌همه، نباید برای این فلسفه به نقشی «بنیادین» باور داشت.^۲ قضات، آن‌گونه که بسیاری از فیلسوفان حقوق امروزی چون رونالد دورکین^۳ در پرده و ناسنجیده پنداشته‌اند، نباید همچون فلاسفه حقوق ما قلمداد شوند؛ چه‌بسا باید همچون هم‌سخنانی شایسته برای گفت‌وگو با ما، که هم وضع‌کننده و هم دریافت‌کننده حق‌های خود هستیم، به شمار آیند. چنین رویکردی به فلسفه حقوق از تلقی آن بسان یک راهنما برخوردار است. به موضوع حق‌ها پس از این بازخواهیم گشت. چکیده سخن آنکه، فلسفه حقوق در جایگاه یک راهنما از هر نقش فرمایشی و فروکاستن مفهوم حقوق پرهیز می‌کند و پیوند میان نهادهای اجتماعی و نظم حقوقی حاکم بر آن را سامان می‌بخشد. این رویکرد درست در برابر نقد بدگمانی به فلسفه حقوق در پی نقش دستوری آن قرار می‌گیرد. پس آموزش فلسفه حقوق باید این بینش را در خود بگنجاند که فلسفه مزبور بدون بار کردن هیچ دستورکاری، آن هم به‌دور از هرگونه انحصارطلبی و فراروی از اصول خویش، فقط در اندیشه مربوط به دشواری‌های حقوقی امروز، که انجامش بر دوش ماست، مشارکت می‌کند. این مشارکت به‌ویژه با آموزش و پرورش استدلال‌ها به بار می‌نشیند. پس فلسفه حقوق فقط یک کوشش استدلالی است که سویه «عمومی» بودن از آن ناگسستنی است. این سویه عمومی در ایستارهای گوناگونی جلوه پیدا می‌کند. برای نمونه، گفتاورد دو وکیل و استدلال‌آوری هر یک نزد قاضی در برابر «عموم» انجام می‌شود. باین‌همه، سیمای بنیادی‌تری از عمومیت استدلال در فلسفه حقوق وجود دارد که فقط در گفتمان عمومی بازتاب پیدا می‌کند.

۳. فلسفه حقوق و گفتمان عمومی

امروز، سپهر عمومی به کانون حقوق بدل گشته است. در یک چشم‌انداز حقوقی سیاسی، سپهر عمومی محل روبه‌رو شدن اقتدار نظام حقوقی و آزادی‌های فردی است؛ از آن منظر که شهروندان به ارزیابی تصمیمات عمومی و پی‌جویی حقوق بنیادین خویش می‌پردازند و بر روند قانون‌گذاری تأثیر می‌گذارند. بدین ترتیب، این حوزه نقطه برخورد خودسالاری فردی

^۱. See: Bégin, Luc, François Blais, Georges Legault, et Luc Tremblay, "Langage des droits et conflits des représentations ultimes", Dans : Boulad-Ayoub, J., Bjarne Melkevik and Pierre Robert (eds.), *Carrefour: Philosophie et droit*, Montreal: L'ACFAS, 1995, PP 231-315.

^۲. باوجود آنکه بازتاب اندیشه‌های فلسفه حقوق در استدلال‌های قضات می‌تواند کارایی داشته باشد، پروفیسور ملکویک هشدار می‌دهد که بازشناسی فلسفه حقوق همچون یک بنیاد یا مبنا، پیامدهای زیان‌باری به دنبال خواهد داشت. این خسران در پی به‌کارگیری هرگونه نگرش بنیادمحور (Fondationnaliste/Foundationalist) در حقوق پدیدار خواهد گشت. در یک اندیشه بنیادمحور، هنجارهای حقوقی و همچنین سنجه‌هایی که برای تعریف سامانه‌های حقوقی به‌کار می‌روند، همگی بر بنیاد یک اندیشه ایستا استوار می‌شوند. برای نمونه، تئوری‌های حقوق طبیعی می‌تواند از رسته دیدگاه‌های بنیادمحور به شمار آید. در برابر چنین نگرشی، نویسنده برای فلسفه حقوق به یک نقش برشناختی (Diagnostique/Diagnostic) باور دارد که باید در تشخیص و بازشناسی استدلال‌های حقوقی به‌کار گرفته شود. همسو با چنین نقشی، برخورد یک قاضی با فلسفه حقوق در فهم قانون و همچنین در نگارش رأی خود بر پایه بنیادمحوری صورت نمی‌گیرد، چراکه در این صورت برداشت خود از جستارهای حقوقی جامعه را در قالب یگانه تصویر موجود از آنها بار خواهد کرد؛ درحالی‌که این فلسفه فقط باید برای تحلیل ناهنجاری‌ها و دغدغه‌های حقوقی به قاضی یاری رساند. برای واکاوی حقوق طبیعی در نگرش بنیادمحور نگاه کنید به کتاب «درنگ‌های حقوقی فلسفی» بیارن ملکویک:

Melkevik, B. *Considérations juridico-philosophiques*, Quebec: Presses de l'Université Laval, 2005, PP 63-82 (Chapter IV - Un regard moderniste sur le « droit naturel » ou comment rejoindre la modernité juridique).
Dworkin, R. *Law's Empire*, Cambridge: Belknap Press, 1986; Dworkin, R. *Taking Rights Seriously*, Cambridge: Harvard University Press, 1977.

و خودسالاری عمومی است که به شکل‌گیری یک اراده مشترک میان نظم حقوقی حاکم و جامعه می‌انجامد.^۱ آنچه در این بازه برای ما اهمیت دارد، نقشی است که استدلال در این میان بازی می‌کند. سپهر عمومی جایگاهی است برای یک گفتمان که شهروندان، سیاست‌مداران، اندیشمندان، رسانه‌ها و نمایندگان سایر سامانه‌ها در آن شرکت می‌کنند و این گفتمان عمومی زمینه‌ای خواهد بود برای آشناسازی، به‌کارگیری و سنجش استدلال طرف‌های گفت‌وگو. پس فلسفه حقوق با کارکردی که در صورت‌بندی استدلال‌ها دارد، برای این گفتمان شالوده‌ای اساسی به شمار می‌آید. این گونه از به‌کارگیری فلسفه حقوق، به نزدیک شدن سویه تئوری و کاربردی حقوق نیز کمک می‌کند. در سپهر عمومی زمینه‌ای فراهم است تا درباره خردگرایی و گوناگونی استدلال‌آوری در حقوق برای کارآمدی هر چه بیشتر پروژه حقوقی بیندیشیم. موضع خود ما در برتری دادن به یک خردگرایی «ارتباط محور»^۲ خلاصه می‌شود. تأکید ما بر مسئله سپهر عمومی در آموزش، برگرفته از یک خواسته مهم است. مراد ما خوگیری دانشجویان با این نگرش است که در حقوق، مخاطب اصلی ما همین سپهر عمومی است. آنها باید دریابند که این عرصه نقشی اساسی در شکل‌دهی به اراده جمعی و بیان دیدگاه‌ها درباره پروژه حقوقی مدرن ایفا می‌کند و فزون بر آن به پرورش دیدگاه‌ها و پشتیبانی از آن می‌پردازد. از آنجایی که حقوق با اول شخص جمع، یعنی «ما»، بیان می‌شود،^۳ خود آموزش فلسفه حقوق نیز باید بتواند در بحث و گفت‌وگو و گفتمان‌های انتقادی درباره سپهر عمومی و همچنین درباره پی‌ریزی خردمندانه اراده و برهان‌ها هم‌آفرینی کند.

به‌راستی، فلسفه حقوق باید هرگونه اسناد به «فلسفه (خود)آگاهی» (کانت، فیخته و هگل) را رها کند؛ چون قضاوتی که یک فرد به تنهایی درباره پروژه حقوقی داشته باشد از اهمیت چندانی برخوردار نیست. از یک نگاه استدلالی، فلسفه حقوق باید به‌گونه‌ای با پروژه حقوقی مدرن همراه شود که براهین خود را به شیوه‌ای عینی در سپهر عمومی به بوته آزمایش گذارد. آنجاست که «بار» یا «ارزش» داده شده به هر استدلال و برهانی، از درک و نگرش همگان می‌گذرد تا با بحث و گفت‌وگو چاره‌اندیشی شود.^۴ چنین دیدگاهی پاسخ‌گوی نقدی است که فلسفه حقوق را ناکارآمد و تنها یک سرگرمی شخصی می‌پندارد.

فلسفه حقوقی که به راهنمایی پروژه حقوقی بپردازد و در گفتمان عمومی به استدلال‌ها جان ببخشد شرایط ویژه‌ای را با خود به ارمغان خواهد آورد. این شرایط به ما اجازه خواهد داد تا استدلال‌ها، دیدگاه‌ها و تحلیل‌های خود را در مورد حقوقی که می‌خواهیم به شیوه‌ای آگاهانه برای خود مقرر کنیم توسعه دهیم. چنین حقوقی که به باور ما شناسه پروژه حقوقی مدرن است چیزی جز یک مفهوم دمکراتیک از حقوق نیست.

^۱ دیدگاه ملکویک درباره «سپهر عمومی و حقوق» به فلسفه بورگن هابرماس و به‌ویژه تئوری کنش ارتباطی او نزدیک می‌شود. برای آشنایی با این دیدگاه نگاه کنید به کتاب او به نام «هابرماس، قانونی بودن و مشروعیت»:

Melkevik, B. *Habermas, Légalité et Légitimité*. Quebec: Presses de l'Université Laval, 2012.

^۲ Melkevik, B. *Horizons de la philosophie du droit*, op.cit., PP 91-150.

^۳ اینجا تأکید بر خاستگاه انسانی حقوق و همچنین ویژگی اجتماعی و ارتباطی آن است.

^۴ استاد ملکویک در جای‌جای پژوهش‌های خویش به موضوع «هم‌گویی و کاربست آن در سپهر عمومی» پرداخته است. یکی از پرتوهای این جستار، موضوع «قضاوت» است. در این مفهوم، ملکویک به ستایش «قضاوت عمومی و حقوقی» افراد از یکدیگر در عرصه‌های عمومی می‌پردازد؛ چیزی که بسیار فراتر از بازگویی ساده دیدگاه خود درباره جستارهای پیرامون ما در جامعه است. در کنار این برداشت از «قضاوت»، باید به «قضاوت‌پذیری و مدارا» نیز اندیشید. برای دیدگاه‌های ملکویک در این باره نگاه کنید به کتاب‌های «فلسفه قضاوت حقوقی» و «مدارا و مدرنیته حقوقی»:

Melkevik, B. *Philosophie du jugement juridique*. Quebec: Presses de l'Université Laval, 2010.

Melkevik, B. *Tolérance et modernité juridique*, Quebec: Presses de l'Université Laval, 2006.

۴. به سوی مفهومی دمکراتیک از حقوق

فلسفه حقوق بسان خاستگاهی برای استدلال‌های درست و برهان‌های آگاهی‌بخش، به‌خودی‌خود موضعی فلسفی است. این چیزی است که از همان آغاز بحث بدان پی‌بردیم؛ چراکه آموزش فلسفه حقوق به‌خاطر سرشت خود به مفهومی از «حقوق» پیوند خورده است. با این همه، فراتر از آنچه بتوانیم اکنون به این مفهوم از فلسفه حقوق بیفزاییم، شایسته است که در پایان به پرسشی که تا بدینجا زیربنای اندیشه‌های ما را سرشته است بپردازیم؛ یعنی آنکه آرمان آموزش فلسفه حقوق چیست؟ پس، در بخش واپسین این نوشتار به استوارسازی باور خود به آموزش یک مفهوم دمکراتیک از حقوق خواهیم پرداخت. برای درک چنین مفهوم دمکراتیکی از حقوق، چه‌بسا پیش از هر چیز یادآوری یک نکته مفید باشد که این مفهوم با آنچه «اخلاق آزادی‌خواه»^۱ حقوق می‌خوانند و اغلب در دانشکده‌های حقوق آمریکای شمالی آموزش می‌دهند، متفاوت است.^۲ مفهوم «اخلاق آزادی‌خواه» فلسفه‌ای از حقوق است که با باورهای پیش‌انگاره درهم تنیده شده است؛ یعنی باور به وجود پیشاسیاسی مجموعه‌ای از اصول و قواعد که به‌صورت یکپارچه کنار هم چیده شده‌اند. این مفهوم بر ضرورت اندیشیدن در حقوق بر مبنای پیش‌فرض گرفتن برخی «حقوق اخلاقی» نیز پای می‌فشرد. فلسفه اخلاق آزادی‌خواه در پی آن است تا در پناه چنین پنداشتی بتواند، هم آزادی‌های منفی را در برابر هرگونه کنشگر بیرونی همچون دولت‌ها تضمین کند و هم به سانسور کنش‌های جمعی به نفع فعالیت‌های فردی بپردازد. آموزش فلسفه حقوق در آمریکای شمالی اغلب به چنین بینشی گرایش داشته است. این باورها در چارچوب پایبندی به «نهادهای» آزادی‌خواه تجسم یافته است. ناگفته پیداست که فیلسوف حقوقی همچون دورکین و به‌ویژه واپسین کتابش به نام *حقوق آزادی*،^۳ برای ما نماینده بارز چنین مفهومی به شمار می‌آید. فرجام آنکه آموزش فلسفه حقوق، «ما» را تشویق می‌کند به نهادهایی که «خودمان» ساخته‌ایم ایمان آوریم.^۴ افزون بر اینها، این دیدگاه افراد را به‌گونه‌ای می‌پروراند تا باور کنند دمکراسی فقط ابزاری برای رواج اخلاق آزادی‌خواه است. این رویه، گرایش بیشتر به اخلاق آزادی‌خواه را با خود به همراه آورده است.

در تفاوت با دیدگاه پیش‌گفته، یک مفهوم دمکراتیک از حقوق که به آموزش ما نیز جان می‌بخشد، راه دیگری را برمی‌گزیند. چرایی این امر پیش از هر چیز آن ارزشی است که دمکراسی نه همچون یک ابزار، بلکه به خودی‌خود برای ما دارد. همانا اگر فلسفه حقوق، هم‌آوا با کانت، بیانگر برون‌رفت آدمی از گستره دگرسالاری به‌سوی خودسالاری است، پس این خودسالاری باید در برابر تلقین فلسفی به‌کار آید. به دیگر سخن، اگر انسان به پاس خردگرایی و آزادیش توانایی قانون‌گذاری دارد، این ویژگی‌ها نه به یک نهاد، که به خود فرد باز می‌گردند. بدین ترتیب، یک دیدگاه فلسفی در حقوق باید به‌جای بازشناسی دستگاه در پی شناسایی کنشگر باشد. این چنین است که استدلال‌های منطقی که هر فردی بتواند آسوده از نیروهای بیرونی، آن را ارزیابی کند و بپذیرد، بر استدلال‌های مبتنی بر اقتدار، که از خاستگاهی برون‌فردی بر او دیکته می‌شود، برتری دارد. فرجام آنکه این آزادی و خودایستایی فکری به مشارکت در پرورش هنجارها و حقوق در بستری همگانی و دمکراتیک خواهد انجامید. بنابراین، آموزش فلسفه حقوق نمی‌تواند خود را به مشق دگرسالاری تقلیل دهد، هرچند که این دگرسالاری از سرشت

^۱ Moralité libérale/Liberal Morality

^۲ درباره نقد آموزش حقوق در دانشگاه‌های آمریکایی از نگاه شناخت‌شناسی (اپیستمولوژی) حقوقی، نگاه کنید به کتاب بیارن ملکویک به نام «هوشمندی حقوق، شناخت‌شناسی حقوقی»:

Melkevik, B. *L'intelligence du droit : épistémologie juridique*, Paris: Buenos Books International, 2021, PP 105-156 (Chapter III - « Honte à l'enseignement juridique américain » : à la lumière des lectures d'Alan Watson).

^۳ Dworkin, R. *Freedom's Law*. Cambridge: Harvard University Press, 1996.

^۴ مقصود، فراموشی سازنده و بزرگ‌نمایی ساخته است.

«اخلاق آزادی‌خواه» باشد. فلسفه حقوق نمی‌تواند جایگزینی برای نویسندگان حقوق باشد، وانگه باید آنان را راهنمایی کند. مفهوم دمکراتیک از حقوق که در آموزش فلسفه حقوق ما جای دارد، فزون بر سویه خودسالاری، بر برداشتی از حق‌ها نیز تکیه دارد. تقلیل‌گرایی که شناسه اثبات‌گرایی حقوقی است موجب نادیده‌انگاری این می‌شود که مسائل حقوقی در کاربردشان به مسئله حق‌ها پیوند می‌خورند؛ حق‌هایی که ما باید به شیوه‌ای دوسویه و میان‌فردی به خودمان اعطا کنیم. حقوق، هنجاری است؛ بدین روی که مسئله حق‌های پیش‌گفته در چارچوب یک «بایسته» پدیدار می‌شود که در پی آن ما را به وضع‌کننده و دریافت‌کننده حق‌هایی بدل می‌سازد که بین خودمان و به خودمان می‌بخشیم. بایستن^۱ یکی از سویه‌های مفهوم حقوق است که باید در پرتو یک ارزیابی هنجاری از حقوق فهمیده شود. این سویه هنجاری، فراتر از توصیف هنجارهاست و یک خوانش ساده اثبات‌گرایانه از آن، برخی از لایه‌های مهم حقوق را پنهان نگه می‌دارد. سویه بایستگی حقوق در فرایندهای بین‌فردی درک می‌شود، یعنی آنجایی که گفت‌وگو و برخورد دوسویه افراد در به‌کارگیری حقوق، مسئولیت‌هایی را برای آنان با خود به همراه می‌آورد.^۲ در همین چارچوب است که افراد، هم نهنده و هم دارنده حق‌ها هستند. پس حقوق در مقام یک سامانه دمکراتیک با بایسته‌هایی همراه است که از آنجا به مفهوم حق‌ها پیوند می‌خورد. همسو با دیدگاه ما، مدرنیته حقوق در این بایستگی خلاصه می‌شود که همه سوژه‌های حقوق باید بتوانند به شیوه‌ای دوسویه همچون وضع‌کنندگان و مخاطبان حق‌ها،^۳ هنجارها و نهادها با یکدیگر روبه‌رو شوند. شایسته آنکه فلسفه حقوق، پژواک آرمان دمکراتیک پروژه حقوقی مدرن باشد.

نتیجه‌گیری

شناسایی فلسفه حقوق همچون راهنمایی برای صورت‌بخشی استدلال‌ها و برهان‌های آگاهی‌بخش و اندیشه‌ساز در پروژه حقوقی، به کناره‌گیری این فلسفه از نقش دستوری‌اش می‌انجامد. در این دیدگاه، کارآمدی فلسفه حقوق در سپهر عمومی، که امروز مکانی بی‌همتا برای پرورش یک مفهوم دمکراتیک از حقوق به شمار می‌آید، آشکار خواهد شد؛ چراکه در یک بافتار دمکراتیک، مشارکت وضع‌کنندگان حقوق و بهره‌مندان از حق‌ها در گفتمان عمومی و براساس استدلال‌های وزین به بار می‌نشیند. این نگرش نه فقط در برابر زیان‌بخشی و بیهودگی فلسفه‌ورزی در حقوق قرار می‌گیرد، بلکه گردشی است به سوی «کاربرد دمکراتیک فلسفه حقوق».

سیمایی که از فلسفه حقوق در این پژوهش پیشنهاد شد، در کاهش گسست میان سویه‌های تئوری و کاربردی حقوق و همچنین در گسترش مفهومی دمکراتیک از قانون یاری‌رسان است. با جای دادن این سیمای در آموزش فلسفه حقوق و ادغام آن در هسته آموزش حقوقی، گامی به سوی کارآمدی هرچه بیشتر نظام حقوقی، آن‌گونه که پاسخ‌گوی چالش‌های امروز جامعه باشد، برداشته‌ایم. این پیشروی خود نشان از ارزندگی و ارجمندی فلسفه حقوق برای پروژه حقوقی مدرن دارد. چنین نگرشی به فلسفه حقوق و چگونگی آموزش آن، که با مطالعه آثار اندیشمندانی چون بیارن ملکویک فراهم می‌شود، پاسخی است به چرایی خوانش فلسفه حقوق.

^۱. Devoir être/Ought

^۲. برای درک روشن‌تر این مفهوم از بایستگی حقوق و پیوند آن با مفاهیمی چون عدالت، خرد و خودایستایی نگاه کنید به کتاب «کران‌های فلسفه حقوق»:

Melkevik, B. *Horizons de la philosophie du droit*, op.cit., P 33 ans s.

^۳. برای شرح بیشتر «سوژه‌های حقوق همچون نهنده و مخاطب حقوق» نگاه کنید به کتاب روبه‌رو:

Melkevik, B. *Habermas, Légalité et Légitimité*, op.cit., P 55 and s.

References

Books

1. Arnaud, André-Jean and Jean-Guy Belley (eds.). *Encyclopedic Dictionary of Legal Theory and Sociology of Law*, Paris: LGDJ, Second Edition, 2018. (in French)
2. Dworkin, R. *Freedom's Law*, Cambridge: Harvard University Press, 1996.
3. Dworkin, R. *Law's Empire*. Cambridge: Belknap Press, 1986.
4. Dworkin, R. *Taking Rights Seriously*. Cambridge: Harvard University Press, 1977.
5. Kelsen, H. *Pure Theory of Law*, Translated by: Ch Eisenmann, Paris: Dalloz, Second Edition, 1962. (in French)
6. Melkevik, B. (ed.). *Transformation of Quebec's Legal Culture*, Quebec: Presses de l'Université Laval, 1998. (in French)
7. Melkevik, B. *Habermas: Legality and Legitimacy*. Quebec: Presses de l'Université Laval, 2012. (in French)
8. Melkevik, B. *Horizons of the Philosophy of Law*, Paris: L'Harmattan, 1998. (in French)
9. Melkevik, B. *Juridical-Philosophical Considerations*, Quebec: Presses de l'Université Laval, 2005. (in French)
10. Melkevik, B. *Legal Epistemology and Pre-Law*, Paris: Buenos Books International, 2014. (in French)
11. Melkevik, B. *Philosophy of Law*. Volume 2. Quebec: Presses de l'Université Laval, 2014. (in French)
12. Melkevik, B. *Philosophy of Legal Judgment*. Quebec: Presses de l'Université Laval, 2010. (in French)
13. Melkevik, B. *Reflections on the Philosophy of Law*, Quebec: Presses de l'Université Laval, 2000. (in French)
14. Melkevik, B. *The Intelligence of Law: Legal Epistemology*, Paris: Buenos Books International, 2021. (in French)
15. Melkevik, B. *The Philosophy of Law and Its Practice*, Quebec: Laval University Press, 2020. (in French)
16. Melkevik, B. *Tolerance and Legal Modernity*, Quebec: Presses de l'Université Laval, 2006. (in French)
17. Renaut, A. and Lukas Sosoe. *Philosophy of Law*, Paris: PUF, 1991. (in French)
18. Renaut, A. *Kant Today*, Paris: Aubier, 1997. (in French)
19. Villey, M. *Preface*, In: Perelman, Ch. *The Reasonable and the Unreasonable in Law: Beyond Legal Positivism*, Paris: LGDJ, 1984. (in French)
20. Villey, M. *The Formation of Modern Legal Thought*, Paris: Montchrestien, 1968. (in French)

Articles

21. Bégin, Luc, François Blais, Georges Legault and Luc Tremblay, "Language of Rights and Conflicts of Ultimate Representations", In: Boulad-Ayoub, J. Bjarne Melkevik and Pierre Robert (eds). *Crossroads: Philosophy and Law*, Montreal: L'ACFAS, 1995, PP 231-315. (in French)
22. Bernatchez, S. "Being Bjarne Melkevik: Beyond Interpretation, Argumentation, And Understanding", In: Azzaria, G. (ed.). *The New Frontiers of Legal Doctrine*. Montreal: Yvon Blais, 2016, PP 529-555. (in French)
23. Melkevik, B. "The Philosophy of Law: Recent Developments", In: Klibansky, R.. and Josiane Boulad-Ayoub (eds.). *French-Language Philosophical Thought in Canada: The Influence of Quebec*, Quebec: Presses de l'Université Laval, 1998, PP 465-483. (in French)

*This page is intentionally
left blank.*